

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-41>

УДК 342.7

Мігашко В.Є.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА РОЗВИТОК СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ

Анотація. У роботі розкрито правову природу застосування Європейським судом з прав людини норм Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Визначено роль та місце рішень Європейського суду з прав людини в національному законодавстві України. У статті досліджується вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток судової практики в Україні. Розглянуто практику Європейського суду з прав людини як джерело права України. Крім того, автором розкрито судову практику щодо віднесення рішень ЄСПЛ до джерел права України. Підкреслено, що сучасна Україна переживає період входження в європейський правовий простір. З огляду на необхідність приведення вітчизняного законодавства у відповідність із нормами і принципами міжнародного права досить важливим постає проблема вивчення європейського законодавчого досвіду та європейської правової доктрини.

Ключові слова: прецедентне право, рішення ЄСПЛ, практика Європейського суду з прав людини, джерело права, судова практика, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Mihashko Valentyn

Yaroslav Mudryi National Law University

INFLUENCE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS PRACTICE FOR DEVELOPMENT OF JUDICIAL PRACTICE IN UKRAINE

Summary. The paper reveals the legal nature of the application by the European Court of Human Rights of the provisions of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. The role and place of decisions of the European Court of Human Rights in the national legislation of Ukraine are determined. The article examines the impact of the practice of the European Court of Human Rights on the development of judicial practice in Ukraine. The practice of the European Court of Human Rights as a source of law in Ukraine is considered. In addition, the author discloses the jurisprudence regarding the assignment of ECHR decisions to sources of Ukrainian law. It is underlined that modern Ukraine is experiencing a period of entry into the European legal space. In view of the need to bring the domestic legislation into conformity with the norms of international law principles i very important there is a problem of studying experience of European legislation and European legal doctrine. ECtHR decisions play an important role, as they act as an effective instrument for safeguarding the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of a person in a criminal proceeding. The practice of the European Court of Human Rights should be considered as a source of national law of Ukraine. The recognition of the practice of the European Court of Human Rights as a source of law is an inevitable process of adaptation of the national legislation of Ukraine to the legislation of the European Union. At the moment, the issue of Ukraine's integration into the European Union is urgent, which, in its turn, requires the transformation of legislation, improvement of the current legislation in order to enter into the framework of international standards and European requirements. Adaptation of Ukrainian legislation to international sources of law is a process of deliberate convergence of legal systems with the aim of establishing common legal principles, which involves bringing the legislation of the member states of the European Union in line with the requirements of an international organization on the basis of international agreements.

Keywords: case law, ECHR judgment, European Court of Human Rights practice, source of law, jurisprudence, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950.

Постановка проблеми. Європейський вибір України – це шлях наближення до стандартів демократії, громадянського суспільства, правової держави, верховенства права, принципів гуманізму та забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Наша держава обрала шлях незалежного розвитку та закріпила це у Конституції, вона підтвердила своє прагнення будувати демократичну, соціальну і правову державу, змістом та спрямованістю діяльності якої визначено права та свободи людини та їх гарантії. Наступний крок на цьому шляху ознаменувався приєднанням України до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Оскільки з моменту її ратифікації Верховною Радою України, вона стала частиною національного законодавства, то нагаль-

ним постало завдання розуміння змісту даного міжнародного правового документа й основних механізмів реалізації його норм. Відповідно до ст. 19 Конвенції і протоколів до неї для забезпечення виконання договірними сторонами взятих на себе зобов'язань створюється Європейський суд з прав людини (далі – Суд, Європейський суд, ЄСПЛ), який функціонує на постійній основі.

Сучасна Україна переживає період входження в європейський правовий простір. З огляду на необхідність приведення вітчизняного законодавства у відповідність із нормами і принципами міжнародного права досить важливим постає проблема вивчення європейського законодавчого досвіду та європейської правової доктрини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі питанням ролі та місця рішень Європейського суду з прав людини в наці-

ональному законодавству присвячено велику кількість досліджень радянських та вітчизняних вчених, як К.В. Андріянов, Т.О. Анцупова, І.З. Брацук, В.Г. Буткевич, О.В. Буткевич, Л.В. Ващенко, О.Р. Дашковська, А.І. Дмитрієв, В.І. Завидняк, О.В. Зіменко, К.Ю. Ісмайлов, Б.І. Квятковська, О.С. Кузембаєв, Т.О. Лоскутов, В.П. Пташинська, О.В. Соловійов, О.М. Толочко, Т.І. Фулей, В.Д. Юрчишин та ін. Їх роботи заклали фундамент сучасного розуміння правової природи рішень Європейського суду з прав людини. Однак незважаючи на це, не викликає сумніву, що в сучасній вітчизняній юридичній науці теорія європейського права як складна динамічна категорія потребує підвищеної уваги і поглиблених наукових концепцій. Тому вищезазначене свідчить про актуальність дослідження у цьому напрямі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Новизна дослідження полягає у розробці концепції правової природи рішень Європейського суду з прав людини; аналізі практики ЄСПЛ відносно практики українських судів; ґрунтовній оцінці щодо ролі та місця рішень ЄСПЛ.

Актуальність дослідження впливу практики Європейського суду з прав людини на розвиток судової практики в Україні посилюється з недостатністю теоретичної розробленості, існуванням значної кількості дискусійних теоретичних і практичних питань щодо удосконалення процесуального законодавства та правозастосовної практики.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження місця рішень Європейського суду з прав людини в національному законодавстві та кримінальному праві України.

Виклад основного матеріалу. Формування в Україні правової держави та громадянського суспільства призвело до необхідності переосмислення ролі України в міжнародному співтоваристві. Поглиблення взаємозв'язку держав веде до розширення взаємодії їхніх правових систем. Все більша кількість міжнародних норм призначена для застосування й виконання державами, що входять у співтовариство держав. Зобов'язанням держави, яка входить до тієї чи іншої міжнародної організації, є відповідність своїм законодавством міжнародним стандартам. Тому, в юридичній літературі останнім часом все більше уваги приділяється дослідженню використання рішень Європейського суду як джерела національного права.

Розглядаючи правову систему України в умовах сьогодення необхідно констатувати її перехідний етап, що зумовлено обставинами внутрішнього й зовнішнього характеру. При цьому правова система відображає реальні зміни, які відбулися в житті України за часів незалежності. Сьогодні правова система України знаходиться на шляху пошуку найбільш ефективних засобів розвитку суспільства й адекватного відображення загальносоціальних процесів.

Процес розвитку національної правової системи у всіх її проявах є складним і тривалим процесом, та вимагає відповідного досвіду провідних держав світу. Особливо це стосується незнайомих українському праву інструментів правового регулювання, потенціал яких широко застосовується іншими країнами.

На теперішній час ЄСПЛ є доступним механізмом захисту прав і для громадян України. З 11 вересня 1997 року, з дати набрання чинності для України Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод до ЄСПЛ надійшла значна кількість скарг від громадян України, і зараз наша держава посідає одне з перших місць за кількістю поданих в ЄСПЛ скарг.

Вивчення практики вищих судових інстанцій дозволяє встановити поступово зростаючий вплив міжнародних правових стандартів на судову систему України.

Ратифікувавши Конвенцію 1950 р. та прийнявши Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., Україна визнала юрисдикцію Суду з метою створення в схожих правовідносинах однорідної судової практики, узгодженої з європейською правовою системою.

Слід зазначити, що виконання Україною судових рішень є важливою гарантією забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Втім, відсутність належного виконання визнається Європейським судом з прав людини порушенням Європейської конвенції. Слід зазначити, що однією з найбільших перешкод реалізації зазначеного права є невиконання судових рішень, оскільки останніми роками проблема невиконання Україною рішень ЄСПЛ загострюється, що є викликом усій системі захисту прав людини і основоположних свобод, побудованій на основі Конвенції [1, с. 50].

Правові позиції Європейського Суду з прав людини займають особливе місце серед джерел, якими на сьогодні керуються національні суди та інші органи державної влади у своїй діяльності. Вони є результатом тлумачення норм Конвенції, а також відношенням Європейського Суду до певної правової проблеми [2, с. 30].

Дослідження застосування правових позицій ЄСПЛ у практиці Конституційного Суду України дозволяє стверджувати, що в цілому ці правові позиції можуть стати потужним правовим засобом у розвитку конституційних цінностей. Варто також відзначити, що Конституційний Суд України головним чином розглядає звернення, що стосуються захисту широкого кола прав і свобод людини, основою яких виступають загально визнані міжнародні стандарти. Звідси можна припустити, що правові позиції ЄСПЛ у принципі здатні фігурувати практично в кожній справі.

Щодо судів загальної юрисдикції, то моніторинг судової практики місцевих та апеляційних судів на предмет застосування ними правових позицій ЄСПЛ дозволяє зробити висновок, що якість посилань на рішення Європейського суду з прав людини залишається низькою.

Має місце не лише відсутність обґрунтованості в способах застосування посилань на правові позиції ЄСПЛ, що містяться в його рішеннях, а і їх повна відсутність поряд із некоректним використанням і самих правових позицій на підставі фактичної подібності «фабул» справ, без урахування всього комплексу юридично значущих обставин. Що ж стосується вищих судів, то хоча вони й застосовують у своїх актах європейські стандарти прав людини, але не прагнуть ак-

тивно розширювати застосування цих стандартів нижчими судами. Це перешкоджає процесу уніфікації стандартів у галузі прав і свобод людини, і не сприяє орієнтації нижчестоящих судів загальної юрисдикції на правильне і коректне використання правових позицій ЄСПЛ при відправленні правосуддя, що, в кінцевому підсумку, перешкоджає реалізації тих цілей, на досягнення яких були спрямовані ратифікація Конвенції і визнання юрисдикції ЄСПЛ [3, с. 25].

Вищезазначене здатне істотно загальмувати процес не лише інтеграції України в європейське співтовариство, а й розвиток національної правової системи. Основними причинами ситуації, що склалася, на наш погляд, є, по-перше, низький рівень інформованості суддів. Засобами усунення цієї перешкоди можуть стати ЗМІ, практика вищих судових інстанцій, проведення науково-практичних конференцій; по-друге, відсутність достатньої правової культури і грамотності у використанні правових позицій ЄСПЛ при розгляді справ українськими суддями. Певною передумовою цього є відсутність однозначного підходу щодо юридичної сили практики ЄСПЛ для національних судів та місця його рішень у системі джерел вітчизняного права. Спробуємо розібратися з існуючою проблемою.

Аналіз монографічних та періодичних джерел дозволяє виділити два основних (протилежних за суттю) підходи:

а) ЄСПЛ є «вищим» судом по відношенню до національних судів, а тому може змінювати або скасовувати рішення національних судів;

б) ЄСПЛ є лише «субсидіарним» інститутом по відношенню до національних судів, а тому його рішення повинні мати лише рекомендаційний (а не обов'язковий) характер [4, с. 117].

Наявні думки щодо розуміння правового статусу ЄСПЛ і зумовлює неоднозначність підходів до оцінки значущості практики ЄСПЛ для правозастосовної практики національних судів (наприклад, у розв'язанні питання, чи є практика ЄСПЛ обов'язковою для застосування національними судами).

На даний момент на це питання сформульовано дві основні точки зору, кожна з яких є досить аргументованою.

Прибічники першої точки зору вважають, що практика ЄСПЛ є обов'язковою для застосування національними судами, оскільки вона є «офіційною формою роз'яснення» основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих ЄКПЛ. Тому практика ЄСПЛ є частиною самої ЄКПЛ, а отже, і частиною національного законодавства. До того ж має місце примат над національним законодавством (виходячи зі змісту статей 8, 9 Конституції України). Обґрунтовуючи цей підхід, науковці та практики посилаються на пункти а) та б) частини 3 ст. 31 Віденської Конвенції «Про право міжнародних договорів» від 23 травня 1969 року (ратифікована Україною 14 квітня 1986 року у складі СРСР), в яких спеціально наголошується, що разом із текстом міжнародних договорів враховується практика їх застосування й тлумачення, якщо на це дається згода сторін договору. Але зазначимо, що в цьому документі мова йде лише про «врахування», а не «обов'язковість» практики.

Не достатніми для визнання «обов'язкового статусу» рішень ЄСПЛ є, з нашої точки зору, і посилання на Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, у ст. 17 якого визначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, та постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27 лютого 2009 року та № 14 від 18 грудня 2009 року, в яких також роз'яснюється лише юридична сила рішень ЄСПЛ як джерел права, але зовсім не дається відповідь на їх місце в системі джерел права, їх обов'язковість чи примат над національними законами [5, с. 14].

Також обов'язковість рішень ЄСПЛ намагаються обґрунтувати шляхом проведення аналогій із рішеннями Конституційного Суду України, порівнюючи значення ЄКПЛ та рішення ЄСПЛ з Конституцією України та рішеннями Конституційного Суду України. Зокрема, як рішення Конституційного Суду України, в яких здійснюється офіційне тлумачення Конституції та законів України, є обов'язкові для виконання, так і рішення ЄСПЛ містять офіційне тлумачення й застосування ЄКПЛ, а тому (за аналогією з Конституційним Судом України) є обов'язкові для виконання (застосування) державами-учасниками Конвенції. Щодо цього аргументу можна зазначити, що він також не є безспірним, оскільки офіційне тлумачення норми ЄКПЛ складає лише частину рішення ЄСПЛ, що не є безумовною підставою визнання обов'язковості всього рішення. Крім того, порівняння ЄСПЛ з Конституційним Судом є лише теоретичною концепцією, а отже, не може розглядатися як аксіома.

Прибічники другої точки зору відстоюють позицію, що визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ автоматично не означає обов'язковості його практики. Для аргументації такої позиції наводяться положення Закону України «Про судустрій та статус суддів» та відповідні положення процесуальних кодексів: КАС України, КПК України, ГПК України, де зазначено, що рішення ЄСПЛ, в яких визнано, що при постановленні судових рішень українськими судами було допущено порушення ЄКПЛ, є підставою для перегляду зазначених судових рішень Верховним Судом України. Тобто рішення ЄСПЛ є лише підставою для ініціації відповідного судового провадження у Верховному Суді України, але не «замінює» чи «відмінює» судове рішення, яке стало предметом розгляду в ЄСПЛ. Тобто останній не визнає судових рішень такими, що порушують міжнародні зобов'язання України, натомість, він визнає порушення Конвенції державою Україна. Остаточну крапку ж ставить Верховний Суд України, використовуючи свої екстраординарні повноваження із перегляду рішення, постановленого нижчестоящими судами [6, с. 10–11].

Таким чином, підсумовуючи викладене, можемо зробити проміжний висновок: вітчизняний законодавець розглядає рішення ЄСПЛ як підставу для перегляду відповідного судового рішення Верховним Судом України, але не як безумовну обов'язковість правових позицій, що містяться в рішенні ЄСПЛ для Верховного Суду України під час відповідного провадження. Разом із тим, рішення ЄСПЛ, постановлені в спра-

вах проти України, є обов'язковими для держави Україна, якій слід знайти спосіб уникнення в майбутньому подібних рішень.

Європейський суд з прав людини називає власну практику прецедентною. Судовий прецедент, із точки зору правової природи, являє собою рішення по конкретній справі, що є обов'язковим для судів тієї ж або нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ або служить зразком тлумачення закону, які не мають обов'язкової сили. Звідси випливає, що прецедент – рішення по справі, яке «має враховуватися» при подальшому розгляді аналогічної справи. Саме таке ставлення до власної практики і демонструє сам ЄСПЛ, який при вирішенні справ схильний у цілому слідувати підходам, що застосовувалися ним раніше, якщо не визнає за необхідне їх змінити. Зокрема, в мотивувальній частині рішення суд замість відтворення висловлених ним раніше міркувань може послатись на міркування, висловлені у попередніх рішеннях. Однак слід відмітити, що ЄСПЛ неодноразово наголошував, що він не зв'язаний власними попередніми рішеннями [7, с. 76].

Отже, практика ЄСПЛ за своєю суттю є «переконливим прецедентом». Разом із тим будь-який прецедент містить дві частини: «ratio decidendi» і «obiter dictum». «Ratio decidendi» – це та частина рішення суду, в якій викладаються норми права, на основі яких було вирішено дану справу; тут містяться принципи права, на основі яких суд приймає рішення. Це може бути і конкретна норма права або ж інша правова основа, спираючись на які судам належить приймати рішення. Саме ця частина рішення буде обов'язкова для всіх наступних рішень судів, якщо їм доведеться розглядати аналогічні справи. «Ratio decidendi» формує правову основу, яка має нормативний характер і повинна застосовуватися стосовно всіх інших осіб, а не тільки сторін у даній справі. Таким чином, «ratio decidendi» являє собою норму прецедентного права. Інша частина рішення отримала назву «obiter dictum». Під нею розуміються зауваження суду, зроблені ним з питань, які безпосередньо не входять у предмет судового рішення. На відміну від «ratio decidendi» ці висловлювання не формулюють той чи інший принцип права і не обґрунтовують рішення суду [8, с. 35–36].

Можна зробити висновок, що судові рішення, яке визначене як прецедент в силу авторитетного статусу суду, що його постановив, не є джерелом права в цілому. Юридичне значення має норма або принцип, які були викладені у цьому рішенні. Тобто діє така схема: правові норми і принципи, отримуючи матеріальну сутність, являють собою «ratio decidendi», формою вираження якого є судові рішення. Тим самим твердження про те, що рішення ЄСПЛ наповнюють, оживляють ЄКПЛ, фактично означає, що вирішальну роль у цьому процесі відіграє якраз «ratio decidendi» – суть правового рішення.

Що ж стосується місця рішень ЄСПЛ в ієрархії джерел права в Україні, то, по-перше, відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України [9] та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких

надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, і застосовуються вони у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Міжнародні договори України, які набрали чинності в установленому законом порядку та встановлюють інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідних актах законодавства України, мають перевагу над внутрішньодержавними законодавчими актами.

Однак у ч. 2 ст. 9 Конституції України встановлено, що укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Звідси, із наведеного випливає, що міжнародні договори, які пройшли ратифікацію, за своєю юридичною силою є вищими від національних законів, але нижчими від Конституції України.

По-друге, як наголошено у п. 25 Висновку № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права: «національні суди є відповідальними за застосування європейського права. Від них у багатьох випадках вимагається його пряме застосування. Від них також вимагається тлумачення національного права у відповідності з європейськими стандартами» [10, с. 52].

Отже, для реалізації ефективного захисту гарантованих прав і свобод громадян та уникнення у подальшому порушень Конвенції існують всі підстави для застосування у судовій практиці національних судів (їх рішеннях) правових позицій (практики) ЄСПЛ у контексті законодавства України та Конвенції.

Сам ЄСПЛ у своїх постановках керується своєю попередньою практикою, однак при цьому він не зв'язаний суб'єктивним складом прецеденту. І при викладі своїх рішень за скаргами проти України ЄСПЛ посилається на свою прецедентну практику у справах проти інших держав. І це відповідає принципу правової визначеності. Такий підхід відповідає очікуванням того, що тлумачення норм Конвенції не буде знаходитися в залежності від суб'єктивного складу справи розглянутого ЄСПЛ, і робить прогнозованим рішення суду [11, с. 109].

Таким чином, при застосуванні норм ЄКПЛ українські судді повинні брати до уваги всю практику ЄСПЛ як щодо України, так і практику, сформовану в ході розгляду скарг, поданих проти інших держав (причому і ту практику, яка була сформована у справах, розглянутих і до приєднання України до Конвенції). Тільки такий підхід допоможе уникнути Україні вчинення нових порушень Конвенції. Однак для реалізації даного підходу перш за все потрібно забезпечити доступність практики ЄСПЛ для українських суддів.

Висновки та пропозиції. Рішення ЄСПЛ відіграють важливе значення, адже виступають дієвим інструментом гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному провадженні. Практику Європейського суду з прав людини слід розглядати як джерело національного права України. Визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права є невідворотним процесом адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

На прецеденти Європейського Суду у своїх рішеннях посилаються практично всі національні суди країн-членів Ради Європи. Цей підхід діє навіть у тих правових системах, де формально не визнається обов'язкова сила прецеденту. Враховуючи специфіку перетворень у правовій сфері, що відбуваються у сучасній Україні, та необхідність забезпечення правничими засобами нашого європейського вибору, найбільш важливим питанням є застосування прецедентного права (правових позицій) Європейського суду з прав людини у межах національної правової системи. Це є запорукою запобігання свавільним діям органів державної влади та надання правам людини та основним свободам реального змісту та надійних судових гарантій.

В цілому в Україні створена система виконання рішень ЄСПЛ, за якої кожне рішення Європейського суду з прав людини має бути обов'язково виконано державою. Приклад нашої держави з прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» за оцінкою

самого Суду є позитивним досвідом системної організації на державному рівні виконання його рішень. Водночас і надалі потрібно вдосконалювати механізм виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною.

Участь нашої держави в гармонізації законодавства України до міжнародних стандартів є однією з найважливіших умов поглиблення співпраці нашої держави з міжнародними організаціями Європи та їхніми країнами-членами.

На даний момент актуальним є питання інтеграції України до Євросоюзу, що, у свою чергу, вимагає трансформації законодавства, вдосконалення чинного законодавства, щоб увійти у рамки міжнародних стандартів та європейських вимог. Адаптація законодавства України до міжнародних джерел права є процесом цілеспрямованого зближення правових систем з метою утвердження спільних правових принципів, що передбачає приведення законодавства держав-членів Європейського Союзу у відповідність з вимогами міжнародної організації на підставі міжнародних договорів.

Список літератури:

1. Коруч У.З. Окремі питання виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 49–53.
2. Завгородній В.А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33.
3. Зіменко О.В. Щодо питання преюдиціальності рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 22. Т. 1 Ч. 1. С. 24–28.
4. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 640 с.
5. Брачук І.З. Імплементация права Європейського Союзу в національних правових порядках держав-членів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2011. С. 22.
6. Ващенко Л.В. Правові аспекти виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного фак-ту, м. Суми, 25 травня 2013 р. Суми : СумДУ, 2013. С. 10–12.
7. Ісмаїлов К.Ю. Вплив рішень Європейського Суду з прав людини на систему джерел права України. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 75–80.
8. Дашковська О.Р. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. Харків, 2011. № 1. С. 34–41.
9. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
10. Квятковська Б.І. Судовий прецедент: деякі теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2013. Вип. 21. Т. 1. Ч. 2. С. 52–55.
11. Коруч У.З. Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2015. 229 с.

References:

1. Koruc U.Z. (2016). Okremi pitannya vikonannya rishen' Evropejs'kogo sudu z prav lyudini. *Aktual'ni problemi pravoznavstva*. Vip. 1. S. 49–53.
2. Zavgorodnij V.A. (2014). Rishennya Evropejs'kogo Sudu z prav lyudini yak akti tлумachennya norm konvencii pro zahist prav lyudini ta osnovopolozhnikh svobod. *Naukovij visnik Uzhgorods'kogo nacional'nogo universitetu. Seriya : Pravo*. Vip. 24. T. 1. S. 29–33.
3. Zimenko O.V. (2013). Shchodo pitannya prejudicial'nosti rishen' Evropejs'kogo sudu z prav lyudini. *Naukovij visnik Uzhgorods'kogo nacional'nogo universitetu*. Vip. 22. T. 1. Ch. 1. S. 24–28.
4. Dmitriev A.I., Muravjov V.I. (2001). Mizhнародne publichne pravo: navch. posib. K. : Yurinkom Inter. 640 s.
5. Bracuk I.Z. (2011). Implementaciya prava Evropejs'kogo Soyuzu v nacional'nikh pravoporyadkah derzhav-chleniv : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yurid. nauk. 22 s.
6. Vashchenko L.V. (2013). Pravovi aspekti vikonannya rishen' Evropejs'kogo sudu z prav lyudini v Ukraini. Mizhнародno-pravove zabezpechennya stabil'nosti ta bezpeki suspil'stva: materialy naukovy-teoretichnoi konferencii vikladachiv, aspirantiv ta stud. yuridichnogo fak-tu, m. Sumi, 25 travnya 2013 r. Sumi : SumDU. S. 10–12.
7. Ismajlov K.Yu. (2011). Vpliv rishen' Evropejs'kogo Sudu z prav lyudini na sistemu dzherel prava Ukraini. *Derzhava i pravo*. Vip. 51. S. 75–80.
8. Dashkovs'ka O.R. (2011). Sudovij precedent i sudova praktika yak dzherela prava. *Visnik Akademii pravovih nauk Ukraini* : zb. nauk. pr. Harkiv, 2011. Vol. 1. S. 34–41.
9. Konstituciya Ukraini vid 28 chervnya 1996 roku. Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraini. 1996. Vol. 30. St. 141.
10. Kvyatkovs'ka B.I. (2013). Sudovij precedent: deyaki teoretichni aspekti. *Naukovij visnik Uzhgorods'kogo nacional'nogo universitetu. Seriya : Pravo*. Vip. 21. T1. Ch.2. S. 52–55.
11. Koruc U.Z. (2015). Mizhнародno-pravovij zahist prava na spravedlivij sudovij rozglyad v praktici Evropejs'kogo sudu z prav lyudini ta pravozastosovna praktika Ukraini : dis. kand. yurid. nauk : 12.00.11. Kyiv. 229 s.